

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ "ЯКІСТЬ ОСВІТИ" У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті визначено, що структура якості вищої педагогічної освіти – це сукупність характеристик процесу та його результатів. При цьому виділено наступні складові: якість організаційно-управлінського забезпечення освітнього процесу (якість керівництва); якість викладання; якість змісту освіти; якість технології навчання; якість результатів освіти (сформованість професійної компетентності майбутніх учителів).

Постановка проблеми. Забезпечення якості професійної освіти сьогодні – одне з головних завдань вищої школи. За цією вимогою стоїть необхідність навчитися працювати відповідно до прийнятих категорій якості. Зрозуміло, така констатація залишає простір для різного роду інтерпретацій, проте одне очевидне: якість невід'ємна від соціальних аспектів результатів освіти і при такому розумінні виявляється пов'язаною не лише з кінцевим результатом, але і з власним процесом навчання у навчальному закладі.

У сучасній педагогічній теорії і практиці все більше усвідомлюється, що ігнорування або приниження ролі у навчальних програмах, практиці освітнього процесу будь-якого елементу або виду змісту освіти завдає величезної шкоди інтересам не лише окремої особистості, але і всього суспільства, прогрес якого прямо пов'язаний з якістю освіти.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми вивчались і продовжують вивчатися відомими науковцями В. Ашумовим, А. Дяківим, М. Поташником, М. Тализініним, П. Яременком.

Розкриваючи генезис поглядів на якість в історії філософії, педагогіки ми виявляємо спадкоємні зв'язки основних положень, зроблених Арістотелем – Кантом – Гегелем – Марксом. Сьогодні новим базисом якості виступає теорія управління, теорія системного підходу, нова теорія кваліметрії.

М. Тализін підкреслює, що якість освіти є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні та інші. Якість освіти трактується в таких вимірах, як: суспільний ідеал освіченості людини; результат її навчальної діяльності; процес організації навчання і виховання; критерій функціонування освітньої системи [1: 12].

Мета статті – розкрити сутність і структуру поняття "якість освіти у вищому педагогічному навчальному закладі" у філософській та психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу. Серед різних підходів до розгляду категорії "якості" перевага віддана тому з них, де вона розглядається як категорія триєдиної науки, що включає теорію якості, теорію виміру і оцінювання якості, теорію управління якістю. У аспекті цього підходу розкриваються зв'язки категорії якості з категоріями властивості, структури, системи, кількості, ефективності, оцінювання управління.

У професійній літературі можна знайти кілька різних формулювань поняття якості, але головне – це поняття, пов'язане з дією і результатом, тобто якість визначається ступенем досягнення заздалегідь поставленої мети. У практиці вищої школи застосовується також і прагматичний підхід, коли під якістю освіти розуміється її відповідність державним стандартам, акредитаційним, атестаційним вимогам, потребам держави, виробництва.

У первинному значенні якість – це об'єктивна, істотна, невід'ємна від буття внутрішня визначеність, цілісність предметів і явищ, завдяки якій вони є саме цими, а не іншими об'єктами. Як стверджує С. Плаксі, якість відбиває сталі й стійкі взаємовідношення складових елементів об'єкту, що характеризує його специфіку, дає можливість відрізнити один об'єкт від інших. Якість об'єкта (предмета, явищ) представляє собою цілісну характеристику істотних властивостей, внутрішню і зовнішню визначеність об'єкта.

Спроби визначити якість кількісно, особливо коли об'єктом стає соціальний або духовний предмет, неминуче зупиняються на змінах її окремих властивостей, а не якості як такої. Від того, наскільки вдало вибрані властивості (стабільні або такі, що переходять, зовнішні або сутнісні, приватні або загальні, головні або другорядні), залежить те, якою мірою ці кількісні виміри мають відношення до якості як такої.

Аналізуючи це поняття, вважаємо за доцільне спиратися на роботи П. Яременка, який пише, що "якість" трактується в педагогічній науці: і як наявність істотних ознак, властивостей, особливостей, що відрізняють один предмет або явище від іншого; і як та або інша властивість, міра придатності до чогонебудь, як моральна, етична категорія (якісне = ідеальне), або як суто економічне поняття". Розглядаючи

якість освіти, одні учені і практики розуміють її як націленість освітньої системи на досягнення якості засвоєння; інші – на якості навчання і виховання; треті – на збільшенні міри розвиненості здібностей особистості; четверті – на готовності випускника ВНЗ до життя в соціумі" [2: 54].

Узагальнюючи розуміння терміну "якість" в науковій літературі, Я. Яхнін вказує, що його вживають в двох основних змістах: як філософську категорію, що виражає "як" і "що" предмета, його суть, завдяки якій він є саме цим, а не чим-небудь іншим; як міру досягнення поставлених цілей. Автор акцентує увагу на тому, що якість предмета завжди пов'язана з його кількісною визначеністю, поза якою предмет існувати не може і вважає найбільш продуктивним у сучасних умовах визначення якості педагогічної освіти на основі виявлення рівня досягнення цілей [3: 6].

З урахуванням сучасних філософських поглядів А. Дяків дає таке визначення категорії "якість": це об'єктивна, суттєва відносно стійка внутрішня визначеність цілісності предметів і явищ, а також специфічних груп предметів, колективів, систем, абстрактних уявлень [4: 15].

Спроба Міністерства освіти і науки (МОН) України визначити поняття "якість освіти" вперше запропонована у "Проекті Державного стандарту вищої освіти "Вимоги до підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр": "Якість освіти досягається виконанням державних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, до організації практик, професійної підготовленості бакалавра, підсумкової державної атестації бакалавра тощо, що відображається так званою "петлею якості". "Петля якості" – етапи, на яких забезпечується якість підготовки фахівців з вищою освітою" [2: 4]. Однак, саме визначення якості освіти – відсутнє, а також відсутня послідовність і взаємодія етапів. Так звана: "Петля якості" позбавлена зворотних зв'язків, що повинні впливати на ефективність і корекцію освітніх процесів та є звичайним й не повним переліком напрямів освітніх вимог, що не є етапами підвищення якості освітнього процесу.

Даний підхід унеможливує проведення процесів виміру й моніторингу якості освітнього процесу, а також надання остаточної кількісної оцінки якості процесів освіти та безпосередньо її кінцевого результату – надбання системи "знань" користувачем або замовником.

Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" – якість вищої освіти визначається як сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства [5].

Аналіз дефініції "якість освіти" дозволяє виділити широке і вузьке тлумачення цього поняття.

У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. Якщо за основу означення взяти вимоги міжнародного стандарту якості, що регламентує поняття якості продукції і послуг, то його можна інтерпретувати як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу – учнів і студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто державу і суспільство загалом.

Крім того, результати освіти можуть бути оцінені для різних об'єктів (діти, вчителі, школа, вищі навчальні заклади (ВНЗ) за різними параметрами, у різних вимірах і на різних рівнях. І кожного разу мова йде про різні результати. Це визначає більш вузький (або спеціальний) зміст якості освіти [6: 27].

Аналіз наукових підходів до визначення поняття "якість освіти" засвідчує, що сьогодні не існує одностайності в його трактуванні.

Спираючись на наукову літературу, можна умовно визначити, що якість вищої освіти не вичерпується тільки власними цілями і цінностями діяльності ВНЗ, хоча вони і повинні розглядатися в ролі його інтелектуальної і теоретичної першооснови – саме поняття якості вищої освіти і практичні міри її підвищення передбачають розвиток ВНЗ у бік усе більш повної відповідності його діяльності потребам суспільства і особистості: соціальним, економічним, культурним.

Як зазначає П. Яременко категорія "якість освіти" має полінауковий зміст і є предметом вивчення багатьох наук: філософії, науки державного управління й менеджменту освіти, психології, політичних наук та інших, але більшістю учених вона розглядається з позиції педагогіки. Кожна з цих наук формулює свою дефініцію категорії якості освіти [2: 19]. Розрізняють два основні підходи щодо визначення сутності якості освіти, суттєвою складовою якої є якість засобів навчально-виховного процесу. Перший підхід спрямований на забезпечення норм, стандартів, які затверджені нормативними державними документами. Другий – розглядається з позиції теорії і практики управління якістю.

Так, С. Шишов і В. Кальний розуміють якість освіти як "соціальну категорію, що визначає стан і результативність процесу освіти в суспільстві, його відповідність потребам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) в розвитку і формуванні цивільних, побутових і професійних компетенцій особистості. Якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності освітньої установи: зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічна база, кадровий склад і тому подібне, які забезпечують розвиток компетенцій студентів" [7: 9].

Більшість авторів пов'язують якість освіти, передусім, із результатом освіти, співвідносячи мету з кінцевим результатом. Так, М. Поташник розглядає якість освіти як "співвідношення мети та результату, міру досягнення цілей за умови, що цілі (результати) задані тільки операційно і спрогнозовані в зоні потенційного розвитку школяра [8: 33]. Якість освіти – система соціально обумовлених показників рівня знань, умінь, досвіду творчої діяльності, ціннісного ставлення до світу тощо.

На думку В. Полянського, якість освіти випускників – певний рівень знань і умінь, розумового, фізичного і морального розвитку, якого досягли випускники освітньої установи відповідно до запланованих цілей навчання і виховання [9: 67]. Таку ж позицію займає О. Савченко, підкреслюючи, що якість має задовольняти потреби студентів, суспільства, замовників на освіту [10: 4].

Якість освіти – єдність якості процесу (діяльності) і якості результату [6: 44]. Ця позиція в розумінні якості освіти, на нашу думку, є більш виправданою. Що наближає її до нашого розуміння, так це те, що якість результату освіти ці науковці визначають через певний рівень розвитку особистості. Так, А. Субетто наголошує, "якість "результату освіти" – це якість особистості, що фіксується через категорії "культури особистості", соціально-громадянську зрілість, рівень знань, умінь, творчих можливостей та вмотивованість. Якість "процесу освіти є сукупністю якостей освітнього процесу, організованого в тій чи іншій освітній системі, що поновлює пристосування до реалізації основної мети з формування особистості" [11: 63].

Отже, у найзагальнішому вигляді якість освіти потрібно розуміти як сукупність якостей та властивостей освітньої системи, що виявляються в процесі її функціонування та розвитку й пов'язані з їх відповідністю сучасним вимогам педагогічної теорії та практики, із задовольнянням освітніх потреб зростаючої особистості, її батьків та суспільства.

Сучасне трактування категорії "якість" стосовно системи вищої освіти вимагає дещо поширити межі понятійного поля, додавши до нього, крім категорії "якість вищої освіти", поняття "якість роботи ВНЗ", "якість навчально-виховного процесу", "якість освітніх послуг", які, безумовно, мають багато спільного, проте виявляють і свою специфіку.

Компетентнісний підхід припускає опис підготовленості працівника через компетенції, тобто через формулювання того, що він може робити, які способи діяльності він засвоїв.

У 2000 році 189 керівників держав членів ООН ухвалили Декларацію тисячоліття – всеосяжний документ, який мав на меті позначити основні шляхи розвитку людства. Цим документом визначено прораму дій до 2015 р. зі створення умов для розвитку людського потенціалу. Серед основних таких умов – поліпшення якості безперервної освіти. У свою чергу, уряд України розробив та ухвалив мету розвитку тисячоліття як стратегію економічного зростання й всебічного розвитку суспільства, аспектом якого є підвищення якості освіти. У документі наголошено, що наша держава традиційно та історично завжди прагнула досягнути найвищих стандартів в освіті, розвиваючи та підтримуючи освітянські інновації, мережу навчальних закладів та систему підготовки кадрів.

Управління освітою, зокрема її якістю, – складний, багатогранний і нелінійний процес, який повинні постійно координувати й коригувати суб'єкти управління відповідно до соціально педагогічних умов його функціонування.

Сучасні педагогічні дослідження свідчать, що основними чинниками, які забезпечують якість освіти, є: професійна підготовка суб'єктів викладання, їхні особистісні якості (порядність, відповідальність, принциповість, толерантність тощо); навчально методичне забезпечення процесу підготовки (навчальні посібники, методичні розробки); наявність системи контролю й оцінювання викладання, рівня знань суб'єктів учіння, що відповідає сучасним вимогам; застосування в навчально-виховному процесі сучасних освітніх технологій (інтерактивних методів навчання, інтернет технологій тощо); залучення суб'єктів навчально-виховного процесу до науково дослідницької діяльності; відповідність програм навчальних дисциплін сучасним вимогам; належне матеріально-технічне забезпечення процесу підготовки; використання матеріалів психолого-соціологічних та інших досліджень; забезпеченість науковою літературою освітніх закладів; спрямованість викладання на формування соціальних якостей сучасного фахівця; стимулювання самостійної роботи суб'єктів навчання тощо.

Багато дослідників підкреслюють, що якість освіти характеризує, передусім, результат освітньої діяльності – властивості фахівця – випускника вищого навчального закладу, фактори формування цього результату, що залежить від мети освіти, змісту та методології, організації та технології. Усе це характеристики, на формування яких необхідно свідомо впливати, а отже, якими необхідно керувати. Освіта має потребу в системі управління якістю, що повинен мати кожний навчальний заклад. Така система неможлива без сучасної, комплексної системи оцінки як якості освіти загалом, так і всіх її складових окремо.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел стосовно проблем якості представлено науковий підхід до системного визначення якості вищої освіти. Цей підхід охоплює такі основні аспекти: формування категоріального апарату в галузі якості вищої освіти; усебічний аналіз системи вищої освіти як великої і складної соціальної системи, її основних компонентів, внутрішніх і зовнішніх потоків взаємодії; виявлення актуальних структурних моделей якості вищої освіти; нормування якості вищої

освіти; оцінювання якості вищої освіти; створення моніторинрів якості вищої освіти як комплексних систем спостережень стану і змін, оцінювання і прогнозу по відношенню до якості вищої освіти; моделювання систем дуального управління якістю у вищій освіті, що забезпечує взаємозв'язане управління як функціонуванням, так і розвитком систем вищої освіти різних рівнів.

Ми визначаємо "якість вищої педагогічної освіти" як збалансовану єдність якості умов, якості освітнього процесу і якості результату, відповідність освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти.

Отже, якість вищої освіти – це багатовимірне поняття, яке охоплює усі сторони діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, навчальну і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси.

Висновки. Структуру якості вищої педагогічної освіти ми розглядаємо як сукупність характеристик процесу та його результатів. При цьому виділяємо наступні складові: якість організаційно-управлінського забезпечення освітнього процесу (якість керівництва); якість викладання; якість змісту освіти; якість технології навчання; якість результатів освіти (сформованість професійної компетентності майбутніх вчителів).

Для опису структури якості освіти у межах нашого дослідження, були обрані наступні приватні моделі: в організаційній підсистемі: модель прогнозування розвитку вищої школи; модель перспективного і поточного планування підготовки спеціалістів; у дидактичній підсистемі: модель якості результатів освіти; модель якості викладання; модель якості змісту освіти; модель якості технології навчання. Усі показники якості вищої педагогічної освіти ми розглядаємо у нерозривній єдності як взаємозалежні і взаємообумовлені.

Отже, як показало наше дослідження, найбільш перспективним підходом до оцінювання результатів професійної освіти є компетентнісний підхід, що припускає опис підготовленості працівника через компетенції, вивчення яких є наступним кроком нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тализін М. Проблеми якості освіти / М. Тализін. – К. : Наукова думка, 2006. – 112 с.
2. Яременко П. С. Якість освіти в Україні / П. С. Яременко. – К. : Лібра, 2011. – 157 с.
3. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до якості освіти / Я. К. Яхнін. – К. : Наукова думка, 2010. – 143 с.
4. Дяків А. А. Якість освіти у ВНЗ / А. А. Дяків. – К. : Наукова думка, 2011. – 231 с.
5. Закон України "Про вищу освіту" № 2984 –III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – 134 с.
6. Ашумов В. Р. Якість освіти у ВНЗ / В. Р. Ашумов. – К. : Наукова думка, 2010. – 122 с.
7. Шишов С. Е. Школа : мониторинг качества образования / Шишов С. Е., В. А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.
8. Поташник М. М. Качество образования : проблемы и технологии управления / М. М. Поташник. – М. : Наука, 2002. – 15 с.
9. Полянский В. К. Качество образования / В. К. Полянский. – М. : Наука, 1999. – 221 с.
10. Савченко О. Я. Державні освітні стандарти – важіль управління якістю освіти (Бесіда із заст. міністра освіти / записала Т. Міщенко) / О. Я. Савченко // Освіта України. – 1997. – 18 квітня № 17.
11. Субетто А. И. Комплексный мониторинг "Российское гражданское общество и образование" / А. И. Субетто, Н. А. Селезнева // Проблемы создания комплексного мониторинга качества образования России. – Москва, 1997. – 60 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Talyzin M. Problemy yakosti osvity [Issues on the Education Quality] / M. Talyzin. – K. : Naukova dumka, 2006. – 112 s.
2. Yaremenko P. S. Yakist' osvity v Ukraini [The Quality of Education in Ukraine] / P. S. Yaremenko. – K. : Libra, 2011. – 157 s.
3. Yakhnin Ya. K. Suchasni pidkhody do yakosti osvity [Modern Approaches to the Education Quality] / Ya. K. Yakhnin. – K. : Naukova dumka, 2010. – 143 s.
4. Diakiv A. A. Yakist' osvity u VNZ [The Quality of Education in the Higher Educational Establishment] / A. A. Diakiv. – K. : Naukova dumka, 2011. – 231 s.
5. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" № 2984 –III [The Law of Ukraine on the "Higher Education" № 2984 –III] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Records of the Verkhovna Rada of Ukraine]. – 2002. – № 20. – 134 s.
6. Ashumov V. R. Yakist' osvity u VNZ [The Quality of Education in the Higher Educational Establishment] / V. R. Ashumov. – K. : Naukova dumka, 2010. – 122 s.
7. Shishov S. E. Shkola : Monitoring kachestva obrazovaniia [School : Educational Quality Monitoring] / S. E. Shishov, V. A. Kal'nei. – M. : Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2000. – 320 s.
8. Potashnik M. M. Kachestvo obrazovaniia : problemy i tekhnologii upravleniia / M. M. Potashnik. – M. : Nauka, 2002. – 15 s.
9. Polianskii V. K. Kachestvo obrazovaniia [The Quality of Education] / V. K. Polianskii. – M. : Nauka, 1999. – 221 s.
10. Savchenko O. Ya. Derzhavni osvritni standarty – vazhil' upravlinnia yakistiu osvity (Besida iz zast. Ministra osvity / zapysala T. Mishchenko) [State Educational Standarts – the Lever of the Educational Quality Management (the

Conversation with the Vice Minister / Recorded by T. Mishchenko] / O. Ya. Savchenko // Osvita v Ukraini [Education in Ukraine]. – 1997. – 18 kvitnia № 17.

11. Subetto A. I. Kompleksnyi monitoring "Rossiiskoe grazhdanskoe obshchestvo i obrazovanie" [The Complex Monitoring "Russian Civil Society and Education"] / A. I. Subetto, N. A. Selezniova // Problemy sozdaniia kompleksnogo monitoringa kachestva obrazovaniia Rossii [Issues of Creating the Complex Monitoring on the Educational Quality in Russia], 2000. – Moskva, 1997. – 60 s.

Матеріал надійшов до редакції 20.02. 2013 р.

Петриченко Л. О. Суть и структура понятия "качество образования в высшем педагогическом учебном заведении" в философской и психолого-педагогической литературе.

В статье определено, что структура качества высшего педагогического образования – это совокупность характеристик процесса и его результатов. При этом выделяются следующие составляющие: качество организационно-управленческого обеспечения образовательного процесса (качество управления); качество преподавания; качество содержания образования; качество технологий обучения; качество результатов образования (сформированность профессиональной компетентности будущих учителей).

Petrychenko L. O. The Nature and Structure of the Concept "Quality of Education in the Higher Educational Institution" in the Philosophical, Psychological and Pedagogical Literature.

The article determines that the structure of the quality of the higher pedagogical education is a set of characteristics of the process and its results. In this case, the following components are selected: the quality of organizational and administrative support of the educational process (quality control); the quality of teaching; the quality of the content of education; the quality of learning technologies; the quality of educational outcomes (the formation of future teachers' professional competence).